

В. НИКИФОРОВ.

Ула ветерана, пенсионер Петр Аржанов «Ардаа хаары бэйэ түһэриэ дуо?» дээн тобатоох ыстатынаны «Сага олох» хайыт 141—142 №№-гар бэчээттэниитин улаханньык сэнээрэн аахтым. Автор олус чуолкай ырытытынан киһини итэстэр. Диринг, мизэ ыстатынаны толору ырытар билигин мизэ кыаллыбат. Ол эрэри биһир эмит санааны этпэхпин бабарабын.

Олох өрдөөгүтэ биһиги дойдубут уу түгүтэр сэлэһэ, сыһыа үрдээн, сирэ кытаатан испата дээн көпсөһүн итэһинэххэ сеп курдук. Болтоно мусу-бугар сүүнэ тинс уонна сыһаах экспонат быһыы-тыннан көрдөрүүтэ бааллар. Олору сэрин ветерана А. Д. Каргузов бөһүөлөктөн арыс биэрэстэлээх со-буруу Нуучча Урэһин сайылыгыттан булбута. Тинс-тэр кэрдинистэриттэн көрдөххө, бу харамай отунан аһылыттанар эбит, бэйэтэ сүүнэ улахан буолуон сеп. Билигин биһиги опшутунан-масытынан итин-ник сүдү кыаллары хайдах да тогоруо суох кур-дуккун. Оччолорго манна төһө эрэ от-мас силги-лээн турбута буолла. Носорогтар, бизоннар, мамон-нар, бука, сыгыны туйахтаах, дириг куртахтаах, алдыатымтаах кыыллар эбиттэрэ буолуо.

Биһиги улууспут—өрүстөр кирбиһэрин сирдэрэ-хоттара сизгэ мэлдьи симэлийэр, кураан дикти тардыһар сокуоннарга сеп түбөһөр сайдымалаах эбит. Ону П. Аржанов чугастаабы да үйэлэргэ ку-раан түспүт сыппараларын адалымта чингэтэр.

Улуус олохтоохторо уонна салалтата «Уу—олох тыһына» дээн «Сага олох» утумнаахтын үлэлэтэр рубрикатын иилэ хабан ылан, көпсөөн киһиниэн, мунньах болпуруоһунан оһороллоро наада.

Аны ардабы, хаары киһи бэйэтэ түһэриэ дуо дээн ыйытымга Петр Аржанову өйүөхпүн уонна ити үлэ барыта төһө суумада туруон сөбүн би-лиэхпин бабарабын. Ардахтатыһы саас хаар уул-

«САГА ОЛОХ» СУРУЙУТУН СЭПЭЭРЭЛДЭР

Ардахтаты—бу кэскил

луута, ыам ыйын бүтэһик, бэс ыйа саҕаланар күн-нөртөр мытар табыгастаах буолуо. Ол кыаллыба-таһына, ыйыхтар да саҕана үлэни төрийиэххэ сеп, сипа нөхсөхү биэрэ суоҕа. Минне даҕатан, сик-тэх микроклиматы үөскөтүн болпуруоһун эмис көпсөһүнэххэ сеп этэ.

Былыт сырмытын, сөҕүү түһүүтүн сааһырбыт дьон бары кэтээн көрө сылдьабыт. Чуораайытта уонна киһи тулатынааһы иһэн-нөлөмөн алаастар, уута үөһэ нэбиллэхтэр быһыттарыгар хайтарбыт Таатта үрэх толооннорун күн сыралаһыттан итй-бит сылаастарын үтүмөн түргөһөн кый үөһэ кө-төр сүүрөһүнэрэ биһир да быһыты сыһыарбыттар. Соҕуруу дикиттэн устар былыттар наар Нуучча үрэһин баһынан, Хара Үөтүһүн, Амманан суолла-баллар. Ардааттан кэлэр былыттар быһылаат, Дьуодуһаһы, Маралаһыны үрдүнэн Бабаһаны бы-һаат Амманнар эбэтэр Түөһэ дикити салаллэст Тьараһада тийэллэр. Иллитэн иһэр былыттар Таатта Армылааһыттан хайдан хоту, соҕуруу тү-һэллэр.

Оттон быһыл Харбала, Харбачай, Кыйы, Мойу-на куөллэр уонна Нуучча Урэһин төрдө синитээх буоланнар, кэлбит былыт аспата, ардаан истэ. Синк сини, ардабы, сөҕүүнү тардар. Адалылы-быт да холобурдарга олобуран, улууска синитээх микроклиматы үөскөтүн наадалаах дин саныыбын. Кэлин сирдэрэ синипит тардан ардахтарга, хаардатарга көмөлөһүөн сеп. Микроклимат түргө-һик төриллөрүтөр Аржанов этинтэ туһаныллыада.

Ууну олохсугуу сатаабытааха, мөлтөх содуллаах буолуон умнар эмиз табыллыбат. Таатта үрэһин Болтоно Харбылаһынан быһытаан олоробут. Ва-лысхан уу хайтаран, эмиз өтөрдөөгүтэ курдук, быһыты тобо оустаһына, уу бөһүөлөги ыһыада, куөллэрибитин илдьэ барыада.

Ааспыт саас Чуораайытта системата уонна бы-һыт ааннара анардас Бабаһа уутун ымаан аһар-баккалар, нөчөөн көрө. Маралаһыны ууга бил-дэһэн олтоһомто. Арай Таатта бары салаалара сүүрдөннэр Бабаһада эһиһит буоллуннар, түмүгүн эмиз сатаан санаабыһын, Ууну тохотуу уонна аһа-рымы тутууларга мугутуур улахан ууларга суотта-нан оһоһулуохтарын сеп этэ.

Айылда биэрэр уутун табыгастаахтык туһаныы эрэһинлэр. Чугастаабы кэмнээн ууну көрүөхтүгүн сеп дикитилэр киһи сепсөһөбүн. Оттон оһио ба-лэммит хайдарый?

Бэйэм ырыбынан ылан эттөхпүнэ, сирэ нүөлсү-түү сороһун куурдан туһада таһаарыы үлэлэрин туһунан түһээн да баттаннаһыт. Таатта быһыты-нан сылдыһыны үкөүүр чинчилээх. Осотун үрдү-төр таһы халымата кутахпытына, аһыты модун күүстээх техника үлгү нөһөр кутталлаах. Нуучча үрэһин уутун бобор быһыт быһыл буолан саҕа-рыллыбат, кэлэр өртүгэр буортулуу турдада. Бо-һуөлэһ үс куөлүн көрө-көрө астымнат буолуохтугу дуо? Оттон алаастарбыт таһаах ууларга суох.

Ардахтатан, хаартан өлгөм ууну ылан угутта-нарбыт наадатын үтүсүт билбэт, билээччилэрбит тобо эрэ санарбаттар.

Петр Аржанов суруйуута хайыаһа хаалан хаал-батар, тийэх смалын ситтэр дээн бада санааһаах-пын.

Николай ИГНАТЬЕВ.

СПОРТ: Г. Н. ОКОНЕШНИКОВ КЭРИЭҤИГЭР

Утүө киһи умнуллубат

Күн сиритэр кылгас эрэри чарылхай олоһу оло-рон ааспыт Г. Н. Оконешиников туһунан дьон-сэр-гэтэ үтүө эрэ тылларынан ахталлар. Ол киһи дьон туһутар олорбутун мектиэтэ буолар. Григорий Ма-ралааһы бөһүөлөгиттэн үс-түөрт биэрэстэ ардаа сы-тар Куула Куөл дээн алааска төрөөбүтэ. Дьон-Сылаан Баротиттэн төрүттээх Пелагея Ивановна Сивцева уонна Николай Григорьевич Оконеши-ков эһилэр. Киһилэр түөрт оҕоломмуттара.

Сэрин кэнниттэн Оконешиниковтар оскуолалаах сиргэ, Сылаанга, олорбуттара. Ол туһунан кыста-ра Екатерина Николаевна бу курдук көпсөһү: «Гриша сэттэ кылааһы Сылаанга бүтөрбүтэ. Оҕо эрдэгиттэн сайаһас, сүрэхтээх этэ. Чурапчытаабы педучилищега үөрэнэ сылдьан армияга барбыта. Ол кэмгэ спордунан күүскэ дьарыттаммыта. Полк сүүмэрдэммит хамаандатыгар киирсэн албах күрэх-тэһингэ кыттыбытын кэрэһилиир хаартыскалар бааллар. Үөрөһүн Бүлүүтээҕи педучилищега сал-даан бүтөрбүтэ».

Ити 1960—1961 сс. үөрэх дьылыгар этэ. Мугу дай орто оскуолатыгар көнө угуохтаах, сүүрө-сүү-рө хаамар Григорий Николаевич дээн физкульту-ра учуутала кэлбитэ. Дьонго аламаһай сыһыан-наах, үрдүк культуурааах эдэр учуутал кырдыаһас-ка киирдэһинэ кырдыаһас, оҕоҕо киирдэһинэ оҕо буолар үтүөкөн майгытынан нэбиллэн дьонун ытыктабылын ылан барбыта. Аналлаах спортивнай саала суоһун да иһин, оскуола саалатыгар, уһун синнигэс көрүдүөрүтөр сүүрдөн-көтүтөн, дьарык-таан оҕо аймах кутун туппута.

Улахан кылаас уолаттара Григорий Николаевич сангарар санатын, тутта-хатта сылдьарын, оһоһор хаамарын үтүктөн кумир оһостубуттара. Киһиттэн көрөн үөрэнэн кыһы ааһта урут киллэрин, кыыс-ка мизэһин туран биэрин, күн кэмнэринэн тус-туса дороболоһуу курдук культуура элемеһиһи-тэр итиллибиттэрэ. Соҕотох биһир учуутал бүтүн оскуола оҕолоругар оһонук күүскэ дьайар дьобур-дааһын, оччолорго оҕолор ортолоругар баар буо-лаамын, үчүгэйдик билэбин. Ол сағана спортивнай форма көстөрө уустук этэ. Ону Дьоккуускайга ки-рэн бэйэтэ атыһалаһан таһааран түнүтэр учууталга оҕо хайдах махтамат буолуой. Быһыһаан саала-оҕо хайдах махтамат буолуой. Быһыһаан саала-быт иһэ скакалкаттыттан гимнастическай снарядтар-га тийэ толору спортивнай инвентардаммыта.

Григорий Николаевич бүтүгү учуутал хара-бынан көрөн хайдах сыаналыаһа сөбүн бидээрэ-хоруот үөрэһириттин туйгуна буолбут, киһиэхэ үө-рэммит А. М. Пермяковаттан санаатын этэригэр көрдөстүм.

—Билигин санаатааха, учууталбыт оҕо доруобу-батын сайыннарыһыга, бөдөрөгүтүгэ олус утумнаах-тык, научнайдын үлэлээбит эбит. Уруоктарын оҕо

кыаһын көрөн мытара. Айылдаттан оккураһ, ыма-мат оҕо оччолорго да баара. Маннаах нөдөрүүскэ-та атын-атын буолааччы. Сүрэх тэһитин болдом-толоохтук кэттирэ, оһон көрөн дьарыктыһа. Гим-настикаттан саҕалаан чөпчүк атлетикада, тустууга, хайыһарга, велосипедка, дубеһка, оһоһор птан-ганы аһыһыга дьарыктыһа. Концерттарга акроба-тическай күөмэрдэри көрдөрөрбүт. Саас айы спор-тивнай бырааһыннаһык мытыллан, күрэхтэһин, үө-рүү-көтүү бөҕө буолара. Ол курдук оҕону бары-тык хабан биһиги көлүөнэ дьон доруобуйабытын лаппа туһсарбыта, спорду сэнээрэргэ иһиптэ.

Оттон Д. Д. Толстоухов учууталын үлэтин атын ортунан маннаһык сыаналыһар:

—Оройуон эрэ күрэхтэһиниттэн мугурдамманна, табаарыһы көрсүһүүлэри албаһик төрийэ-рэ. Ылаһы нэһиллэхтэри таһынан Төһүлү, Чө-көөх оскуолаларыгар сырыттыһарара. Маннаһык кө-рсүһүүлэр сүрүн ситиһилэрэ—билсипин, доһордо-һуу. Администрация үөрөһөр ситиспэт оҕону сен-цила сылдьарын бөбөрө. Ол иһин үөрөһхэр кы-һаһаһын. Билин көлүөнэттэн албах үөрэхтээх ки-һи тахсыбытыгар Григорий Николаевич биһир туспа үтүөлээх.

Ханнаһы баһарар киһи бөһөтин үлэтигэр баты-һааччык, саҕааччыны иһтэн таһаарара ситиһини-тэн ааһылар. Оттон Григорий Николаевич үөрө-һит оҕолоруттан Василий Пермяков, Дмитрий Пер-мяков, Спиридон Павлов, Татьяна Пинигина, Аһа Сивцева, Гаврил Сивцев, Петр Гуляев курдук рес-публика спортсменнэра итиллэн тахсыбытара. Улахан спорда уһубуллубуттартан биһирдэстэрэ А. Г. Пермяков атыттар кэлсэһиһэрин бу курдук ситэрип биэрде.

—Григорий Николаевич биһигини биһир эрэ кө-рүгүнэһ чопчу дьарыктааһына, дэгиттэр сайыһна-рарга кыһаллара. Ол эрэри саамай таптыһар кө-рүтэ волейбол этэ. Ол да иһин киһи көрөһиһэр маннай нэһиллэн иһинэн мытыллыбит күрэхтэһин кэнгэһи улууска, онтон республикада мытыллар буолла. Ити эрэри, урунку курдук улуус иһинэн мытылларга тохтоон, иһтэһаччы аһыһаата. Оһон иһ-ниһитин маннай улуус иһинэн ылан баран, кыа-һыһаахтары республика турнирыгар кылаһэр ор-дук буолуох этэ.

Улууспут биһир умнуллубат кэрэ киһитин туһу-нан биһир дейдулаахтарыны сыһас өйдөбүллэри иһиниһ. Уонган таһса көрүгүнэ бастакы разрид-тардаах дэгиттэр кыһнар спортсмен, Саха сирин дэһсада хамаандатын капитана, волейболга ха-маандатын чилиһи, республика чилиһи ситиһин-лээһтик көмүһэһит Г. Н. Оконешиников үтүө аата улуһун иһтэһити спорка көүдүтүр күүһэ мөлтө-бөтүгэр бабарабыт.

Татьяна ЗАХАРОВА.

САҒАЛААҤЫН КУҔАҒАНА СУОХ

Чурапчы сэлэһиниһэтигэр тохсунньу 14—15 күн-нэригэр СахаВА (волейбольнай ассоциация) уонна ыччат, турнам, физкультура уонна спорт улуустаа-бы управлениета Г. Н. Оконешиников кэриэһигэр турнир төрийөн мытыллар. Күрэхтэһин маннайгы күнүн түмүгэр ахтыы кыһэтэ буолла. Онно Григо-рий Оконешиников көргэнэ, И. А. Оконешикова, аһыһы Е. Н. Оконешинова, доһотторо В. М. Не-устроев, Е. М. уонна Н. Н. Касежиннар ыгырыл-лан кэлэһнэр, дэгиттэр спортсмен кылгас эрири чарылхай олоһун туһунан көпсөһиһэр.

Турнирга СахаВА-да усунуос төлөөн чилиһинэн киирбит кулууптар эрэ кыттыһылар. Билинги улуус-пугуттан «Одьулуун», «Хадаар» кулууптар ман-найгынан киирэннэр, суол солоотулар. Киһилэри сэргэ Дьоккуускайтан «Туймаада», «Сайсары», Ал-дантан «Хатыһыһырга», Аһа, Төһүлү хамаанда-ра кэлбиттэр. Төһүлүлэр дьахталларга хамаанда ту-руорбатылар. Оһон эр дьонго 7, дьахталларга 6 хамаанда күөн көрүстүлэр.

Кулууптарынан киирсин буолан, турнир сэргэ-тик барда. Эр дьонго билиһиттэн «Одьулуун» үһүс миһэтэһи ылан үөртэ. Маннаах сирэһинэн өй-дүүр кэрэгэй курдук. Бу кулуупка (эр дьонго да, дьахталларга да) улууспут бастык волейболистара кыллэриллибиттэр. Оттон «Хатыһыһырга» ассо-циация президеһе Александр Керемлосов бөһөтинэн сонньсоһо. Иһи күүстээх быһаарсыһаһыгар «Сай-сары» «Туймаада» 4-түү очкону хомуйан, биһирска-тинсөһитилэр. «Хадаар» кыргыһтара биһир да кыа-һыта суох турнир иһиниһэһин түмүктээһилэр.

Ол оннугар Кыыс Аһа кыргыһтара хаардыы хаамтылар. Киһиэхэ да дьик биэрбөһкэ, уон ыраас ыһаһыһы сурунулар. Билиһиттэн 6 очколаах «Одьулуун» сирэй көрсүһүүгэ «Хатыһыһырга» кыһан, ниссө биһирскаһы миһэтэһи ылла. «Сайса-ры», «Туймаада» 4-түү очкону хомуйан, биһирска-тинсөһитилэр. «Хадаар» кыргыһтара биһир да кыа-һыта суох турнир иһиниһэһин түмүктээһилэр.

Төрийэһччилэр бу күрэхтэһини СахаВА иһиһе турнирынан баһаллар. Үһүс турнир кэнниттэн түөрт чулуу кулуун иһи бастыһыны супер-финалга бы-һаарсыһаһаһтар. «Одьулуун» кулууп, төһө даһын улууспут сүүмэрдэммит хамаандатын көрдөрөр кур-дукун иһи республика таһыһыгар миһэтэһепи-тин маннайгы ситиһиниһэн ааһыаһа сеп.

Турнирга «Саҕа» уонна «Хадаар» табаарыһы-балар, Чурапчы орто оскуолада уонна спортивнай интернат-оскуола спортсменнэра бастык волейбо-листарга анал биһирсөһиһи туттардылар.

В. НИКИФОРОВ.

